

ERFGOED BRUSSEL

December 2018 | Nr029

Dossier **HISTORISCHE INTERIEURS**

Varia DE RESTAURATIE VAN HET *CHEVAL MARIN*
HET ŒUVRE VAN ARCHITECT FRANÇOIS VAN MEULECOM
GESPREKKEN OVER IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

HUIS DE SAINT-CYR

DE HERONTDEKKING VAN EEN DECORATIEF ECLECTICISME

LISE CUYKENS
ARCHITECT, MA²

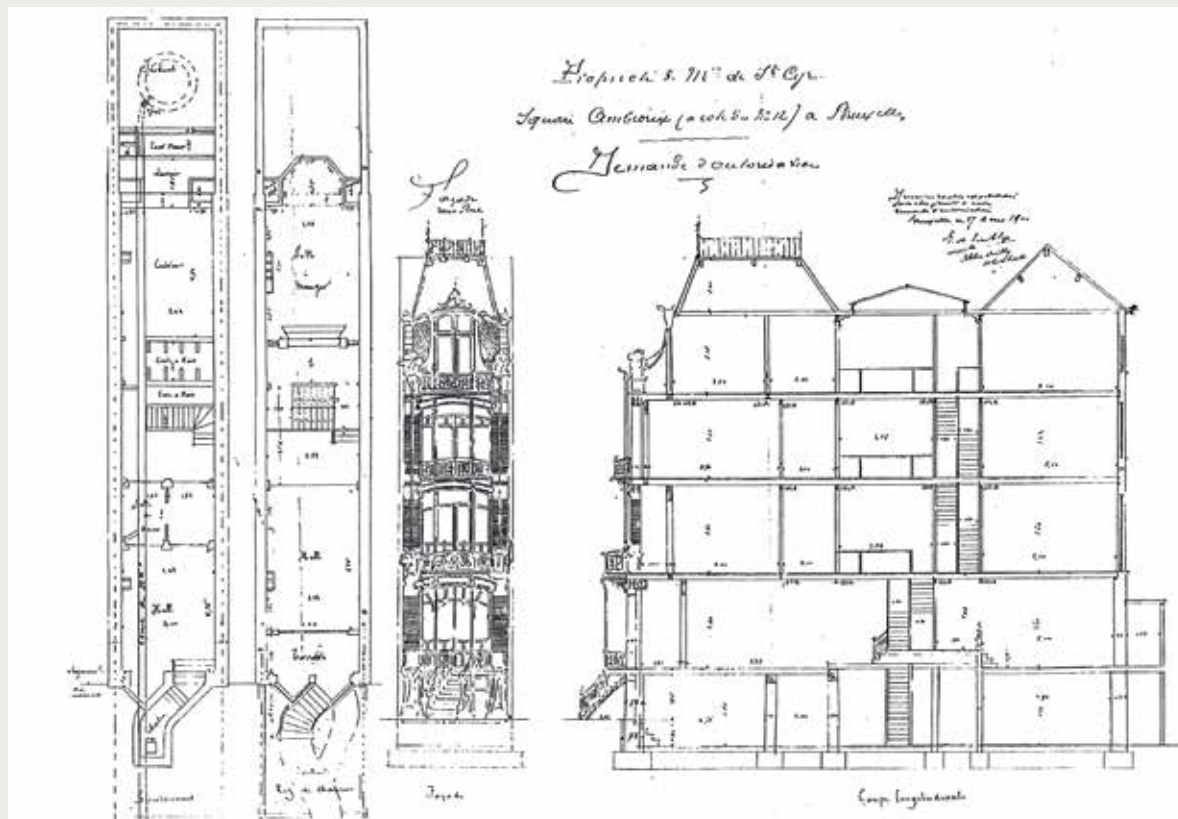
Na enkele jaren van onzekerheid is Huis de Saint-Cyr eindelijk helemaal gerestaureerd. Achter zijn bijzonder indrukwekkende gevel kan het interieur van dit atypische huis opnieuw gasten verwelkomen en zijn wedergeboorte vieren. De architecte belast met het restauratieproject schetst hieronder de belangrijkste etappes van de interieurwerken en beschrijft de belangrijkste uitdagingen waarvoor de restaurateurs kwamen te staan.

Achter een van de bekendste Brusselse art-nouveaugevels verborgt de woning de Saint-Cyr een verrassend eclectisch interieur (afb.1). Van meet af aan ging de art-nouveaudecoratie er hand in hand met de neo-Vlaamse renaissancestijl, Lodewijk XVI-stijl of empirestijl. Deze opeenvolgende stijlen werden aangevuld met 'exotische' culturele referenties die het parcours doorheen de woning her en der benadrukken. Alle ruimten, elk badend in een sfeer die een eigen tijd en ruimte uitdrukt, zitten geprangd binnen een smal perceel in de Squareswijk. In de loop der jaren hebben de opeenvolgende bewoners bijkomende lagen aan deze plek toegevoegd die de leesbaarheid niet altijd ten goede zijn gekomen en de essentie van het huis soms zelfs volledig verborgen.

Toen de huidige eigenaar het huis midden jaren 2010 kocht, was de gevel al gerestaureerd. Die restauratie werd in 2008-2009 door het bureau *Sum* uitgevoerd en liet het

Afb.1

Voorgevel na restauratie (© Marie-Françoise Plissart, maart 2017).

Afb. 2

Plannen en doorsnede van het voorontwerp voor het huis de Saint Cyr (gespiegelde kopie van het Ozalidplan © SAB, TP 122, 1900).

publiek het vermeende oorspronkelijke uitzicht van het huis zien. Voor de huidige restauratiecampagne werd het bureau Ma² omwille van zijn erfgoedkundige expertise aangesteld om de bouwheer te begeleiden gedurende het hele restauratieproces van het interieur, de daken, de achtergevel en de buitenruimten.

Het gebouw volgt de traditionele indeling van het typisch Brusselse woonhuis met drie achter elkaar liggende vertrekken en is opgebouwd rond een groot trappenhuis met een glazen koepel dat een ware lichtschacht vormt. Deze structuur zorgt niet alleen voor natuurlijk daglicht en verluchting in de aanpalende vertrekken, maar ze creëert ook een openheid naar boven toe die het ingesloten karakter van dit bijzonder smalle perceel compenseert (afb.2).

DE RESULTATEN VAN HET VOORONDERZOEK

Hoewel de studies van zowel het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) als van de architectuurhistorici Olivier Berckmans (vanaf 2003) en Carlo R. Chapelle belangrijke informatie aan het licht brachten, bleven toch vele vraagtekens over. Hoe het huis na zijn voltooiing er precies uitzag is niet helemaal bekend, aangezien het definitieve ontwerp uit 1903 verloren is gegaan. Door vergelijking van het archiefmateriaal en de toetsing ervan aan de resultaten van de door het KIK uitgevoerde stratigrafische sonderingen, kon de evolutie van voorontwerp naar uitvoering echter achterhaald worden. Een tweede onderzoekscampagne bracht aanvullende stratigrafische

gegevens aan het licht, terwijl bijkomende historische studies meer informatie verschaften over de figuur van Gustave Strauven, van wie een uniek portret werd ontdekt. Een precieze opmeting en een studie van de pathologieën van het gebouw verrijkten op hun beurt de kennis van het huis.

EEN BIJZONDER HUIS

Architect Gustave Strauven was nog jong toen hij het ontwerp voor een herenhuis aanvatte voor kunstschilder Georges Léonard de Saint-Cyr en zijn echtgenote. Hoewel Strauven bij Victor Horta in de leer was geweest, spreekt uit zijn ontwerp voor dit huis een zekere onbevangenheid in de details die verder reikt dan alleen het spectaculaire

EVOLUERENDE APPRECIATIES EN MENINGEN. DE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN DE WONING DE SAINT-CYR

Griet MEYFROOTS,
Kunsthistorica, Directie Cultureel
Erfgoed

De bescherming als monument van de woning de Saint-Cyr liep niet van een leien dakje. De eerste briefwisseling hieromtrent met de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) dateert van begin jaren 1970¹. In 1971 maakte de tentoonstelling *Bruxelles 1900. Capitale de l'Art Nouveau gewag van de mogelijke afbraak van deze en een groot aantal andere art-nouveauwoningen. De conservator van het Hortamuseum waarschuwde de KCML hieromtrent in datzelfde jaar. Daarop vroeg de Commissie het provinciaal comité de eventuele bescherming van het huis te onderzoeken. Het oordeel van briefwisselend comitélid Jean Rombaux, stadsarchitect van Brussel, was onverbiddelijk: 'een interieur zonder eenheid', 'een gevel met een ingewikkelde en 'fantaisistische' architectuur wars van elke coherentie', 'een tumultueus bouwwerk met verwarrende proporties', 'een theaterdecor eerder dan een 'serieus', geordend en logisch architecturaal geheel'. Kortom, een gebouw dat, 'ofschoon het (enigszins overdreven) origineel en indrukwekkend is en getuigt van een zekere tijdsgeest, geen werkelijke artistieke waarde bezit'... De toenmalige autonome Franstalige en Nederlandstalige secties van de KCML sloten zich in 1974 aan bij dat ongunstige advies². In 1975 en 1976 kwam er een nieuwe poging: toen vroeg de minister van Nationaal onderwijs en Franse cultuur op zijn beurt de KCML een mogelijke bescherming te beoordelen. Hijzelf gaf aan hier voorstander van te zijn en vestigde*

de aandacht van de Commissie erop dat het pand op de aanbevelingslijst stond van panden die de Verenigde Commissies voor de Culturen van de Brusselse Agglomeratie beschermenswaardig vonden. Desondanks bracht de KCML opnieuw een ongunstig advies uit over de bescherming, in nagenoeg dezelfde bewoordingen als die van Jean Rombaux enkele jaren eerder.

In 1981 legde de gouverneur van Brabant de bescherming opnieuw op tafel. In een brief herinnerde hij de KCML eraan dat het provinciaal comité al in 1978 zijn negatief advies over het belang van de woning had bijgestuurd, hoewel het een definitief oordeel hieromtrent overliet aan de centrale commissie. Ditmaal vertrouwde de KCML het dossier toe aan een ander briefwisselend lid, Richard Vandendaele. Tien jaar na het verslag van Rombaux van 1973, stond zijn beoordeling lijnrecht tegenover die van zijn voorganger: volgens hem ging het om een van de beste realisaties van de 'Modern Style', gekenmerkt door "de overdrijving zelf die voortkomt uit de totale vrijheid van denken bij het scheppen van de compositie", kortom een uniek gebouw "in zijn geest en zijn artistieke concept dat - en ik veroorloof me dit voorbeeld en enkel dit voorbeeld te geven - in de schilderkunst zijn evenknie vindt bij Van Gogh³". Bovendien was het opgenomen in categorie 1 van de urgentie-inventaris van het Sint-Lukasarchief, dat het dus als uniek en van internationale betekenis beschouwde⁴. Derde keer, goede keer: op 27 maart 1984 bracht de KCML een gunstig advies uit over de bescherming. De wettelijke procedure werd in gang gezet bij ministerieel besluit van 6 juli 1984, maar het duurde nog tot 1988 alvorens het definitieve besluit ter bescherming als monument van de woning de Saint-Cyr op 8 augustus werd ondertekend. Dit fameuze besluit 'Tobback', dat met één pennentrek 46 monumenten en twee landschap-

pen op het grondgebied van de 19 Brusselse gemeenten beschermde, omvatte, naast de woning de Saint-Cyr, trouwens nog een aantal andere - toen nog minder bekende - art-nouveaupanden⁵. Hoewel de eigen woning en atelier van Victor Horta al in 1963 beschermd werden, toont het 17 jaar durende getouwtrek in dit beschermingsdossier aan dat de weg naar erkenning van andere panden in art-nouveaustijl nog lang en moeizaam zou zijn. Het eclectisch interieur en de exuberante vormtaal van de gevel van de woning de Saint-Cyr stuiten aanvankelijk op veel onbegrip bij de officiële erfgoedinstanties, die zich lange tijd tegen de bescherming verzetten.

Vandaag maakt een grondigere kennis van architect Gustave Strauven - een van de zogenaamde tweede generatie art-nouveau-architecten die door onder andere Victor Horta gevormd werd - en van diens oeuvre het mogelijk om op een meer wetenschappelijke en objectieve wijze het architecturale belang van dit pand en de originele bijdrage van zijn architect aan de evolutie van de Brusselse art nouveau te evalueren. Het 'onstuimige' lijnenspel en het verrassende interieur van de woning de Saint-Cyr worden vandaag eenduidig erkend als een absoluut te vrijwaren getuige van de meest flamboyante uitdrukking van deze stijl.

NOTEN

1. Verloop van de beschermingsprocedure op basis van het dossier van de KCML (BXL-2.46) [documentatiecentrum BSE].
2. Verslag van Jean Rombaux van 1 oktober 1973 (dossier KCML BXL2.46).
3. Verslag van Richard Vandendaele van 14 juni 1983 (dossier KCML BXL2.46).
4. Bouwen door de Eeuwen Heen. Brussel-Hoofdstad. Urgentie-inventaris, Snoeck-Ducaju, Gent, 1979.
5. Besluit genoemd naar Louis Tobback, toenmalige minister van binnenlandse zaken, van de modernisering van de openbare diensten en van de nationale wetenschappelijke en culturele instellingen.

Afb.3

Schetsen door Gustave Strauven getekend op de pleisterlaag (foto O. Berckmans, april 2017).

smeedwerk – dat trouwens afstand neemt van Horta's werk – of de delicate benadering van de circulatieruimte. De behoudzame demontage van decors bracht bovendien op de muur getekende assemblagedetails aan het licht, die getuigen van beslissingen die op het ogenblik van de uitvoering zelf werden genomen (afb.3).

Hoewel Georges Léonard de Saint-Cyr slechts enkele jaren in dit huis aan de Ambiorixsquare woonde (1903-1909) en ondanks het verblijf van latere bewoners blijft zijn naam er onlosmakelijk mee verbonden. Tijdens de volgende 45 jaar (1909-1954) onderging het huis ingrijpende veranderingen, zowel op het gebied van comfort (lopend water, elektriciteit, telefoon) als van decoratie. Het Lodewijk XVI/empiresalon kreeg een oosters tintje dat de smaak weerspiegelde van de toenmalige eigenaar. De grote slaapkamer werd in de jaren 1930 ingericht in art-decostijl, waarbij ook oorspronkelijke scheidingswanden werden verplaatst. De japoniserende stijl van de grote hal verdween in een later stadium op zijn beurt achter een sober decor met nieuw behang-

papier in kleuren die aansloten bij de veranderde smaak. Soms kon een bepaalde ingreep exact worden gedateerd dankzij achtergebleven sporen: een krant gebruikt als voorbereidingslaag of als verpakking van een broodtrommel die tussen de planken werd teruggevonden...

De opeenvolgende ingrepen lieten sporen na die ons in staat stellen de oorspronkelijke of een eerste betekenisvolle toestand te reconstrueren in bepaalde vertrekken. In andere gevallen zijn de sporen zo schaars dat elke ingreep eerder een verzinsel dan een getrouwe reconstructie zou zijn. Dat geldt voor de Chinese Salon, waarvan het initiële klassieke decor niet gereconstrueerd kon worden, maar ook voor een deel van de decors in neo-Vlaamse renaissancestijl in de eetkamer, of voor de verdwenen schoorsteenmantels.

.....

RESTAURATIE ALS NALATENSCHAP

Het programma dat de bouwheer opstelde voor het huis, dat op termijn zijn persoonlijke woning zal

worden, bood een grote soepelheid doordat het in geen enkel opzicht afbreuk doet aan de oorspronkelijke bestemming van het huis. Maar omdat het comfort van weleer niet te vergelijken is met dat van vandaag, bleken sommige wijzigingen noodzakelijk om het huis goed te kunnen gebruiken en de bewoners de nodige woonkwaliteit te bieden. Dat vergde oordeelkundige en verantwoorde ingrepen op het gebouw, want de geschiedenis moet ook na onze ingrepen voortgezet kunnen worden. Daarom moeten de ingrepen omkeerbaar zijn. Restauraties of reconstructies dienen zodanig te worden bestudeerd en uitgevoerd dat ze herkenbaar zijn voor de kenner, maar bijna onmerkbaar voor het gewone oog.

In stand houden is beter dan herstellen, herstellen beter dan restaureren en restaureren beter dan bouwen. Hoewel deze restauratiefilosofie de rode draad is doorheen elke beslissing die voor dit project werd genomen, werd ze constant ter discussie gesteld door de aard van het gebouw zelf. In sommige zones die op het eerste gezicht enkel wat onderhoud nodig hadden, bleken reconstructies noodzakelijk, terwijl de bewaringsstaat van andere delen heel wat beter bleek dan aanvankelijk gedacht. De voorbereidende demontagefase met het oog op de opmetingen bracht talrijke decors aan het licht, verborgen achter opeenvolgende ingrepen.

Zo werd de oorspronkelijke symmetrie van de grote polyvalente zaal (de nieuwe functie van de vroegere eetkamer) op het tuinniveau in ere hersteld. Hiertoe werd een groot binnenkozijn op identieke wijze gereconstrueerd, op basis van het model van zijn tegenhanger dat wel bewaard was gebleven. De originele afwerking van de ronde schouwmantel in groene gever-

niste baksteen werd behoedzaam blootgelegd door gespecialiseerde ambachtelijke restaurateurs. Het patroon van de troggewelven, uitgevoerd in dezelfde bakstenen, werd eveneens vrijgelegd. Tegen de muren van ditzelfde vertrek bevond zich een vrij sobere lambrisering met een felgroene beschildering die werd afgewerkt met een glaceervernis, wat de algemene compositie diepte gaf. Boven dit geheel waren de muren afgewerkt met een gewafeld behangpapier met een donkere ondergrond en een bronskleurig motief. Hoewel slechts kleine stukjes van dit behangpapier teruggevonden werden, zijn we er toch in geslaagd het motief te reconstrueren zodat het bovenste gedeelte van het vertrek met dit papier kon worden afgewerkt. De granitovloer werd hersteld, gerestaureerd en op sommige plaatsen ook gereconstrueerd volgens de oorspronkelijke kleurschakeringen en composities, zodat het vertrek zijn algehele samenhang terugvond (afb. 4 en 5).

In het licht van de restauratie, lijken bepaalde keuzes van Gustave Strauven – of van de Saint-Cyr, of van de ambachtlieden die dit werk moesten uitvoeren? – soms verrassend. De kleurschakeringen die de stratigrafische studies aan het licht brachten en de combinatie van een onderbouw bekleed met tegels van wit en turkoois glas enerzijds en een behangpapier met bloemenmotief anderzijds, roepen vragen op betreffende de samenhang tussen deze elementen. Het is echter niet de taak van de architect-restaurateur om deze ongerijmdheden weg te werken, maar integendeel om ze te aanvaarden als getuigenissen van een verdwenen tijdperk.

De veelheid aan stijlen (neo-Vlaamse renaissancestijl, vroeg-20ste eeuwse chinoiserie, art nouveau, art deco, klassiek, neo-empire...) en

Afb.4
Schouwmantel van de vroegere eetkamer, tuinniveau (foto O. Berckmans, februari 2017).

Afb.5
Gerestaureerde schouwmantel, troggewelven en lambrisering, samen met een staal van het gereconstrueerd gewafeld behangpapier (© Ma², oktober 2018).

Afb.6
Restauratie in het atelier van de beeldhouwde lambrisering van de salon in neo-Vlaamse renaissancestijl (© Ma², april 2018).

draggers (hout, stuc, steen, papier, faïence...) binnen eenzelfde compositie, vereist de inbreng van evenzoveel vaklui uit verschillende disciplines. Zo gaat in de salon in neo-Vlaamse renaissancestijl op de bel-etage een rijk bewerkte lambrisering (afb.6) samen met een met

Delftse tegels beklede schouwmantel (afb. 7 en 8), gewafeld behangpapier met een subtiel motief en glas-in-lood met de wapens van de familie de Saint-Cyr. De natuurlijke eik van de lambrisering en het parket is dan weer nagebootst op de reliëfdecors van het plafond.

HISTORIEK VAN DE WONING EN HAAR EIGENAARS

Griet MEYFROOTS,
Kunsthistorica, Directie Cultureel Erfgoed

De woning de Saint-Cyr wisselde relatief weinig van eigenaar. In de eerste eeuw van zijn bestaan werd het pand slechts tweemaal verkocht. Kunstschilder en decorateur Georges Léonard de Saint-Cyr en zijn echtgenote betrokken hun gloednieuwe woning in de lente van 1903. In 1909 werd het huis verkocht aan Paul Leurs, die het met zijn echtgenote en kinderen onafgebroken bewoonde van 1910 tot 1954. Er zijn echter aanwijzingen dat er, samen met de familie Leurs, in bepaalde periodes ook nog andere bewoners in het huis vertoefden, wat ook een aantal wijzigingen aan het interieur zou kunnen verklaren¹. In elk geval onderging het huis de meeste verbouwingen en aanpassingen toen het in handen was van deze familie. Zij pasten het interieur aan hun wisselende noden en smaak aan en verbeterden gaandeweg het comfort. De indeling van de ruimten werd her en der wat gewijzigd. Sommige vertrekken kregen een volledig nieuwe stoffering, onder andere een neo-Empire of Lodewijk XVI-salon dat werd heringericht als Chinees salon in de jaren 1920, en het trappenhuis, dat in 1934-35 een art-decokarakter kreeg. Op het vlak van comfort werd de woning in 1910 met een centraal verwarmingssysteem uitgerust, de elektrische verlichtingsinstallatie werd meermaals gerenoveerd en het sanitair werd op verschillende tijdstippen gemoderniseerd². De gevel bleef echter grotendeels van wijzigingen gespaard. Slechts enkele kleinere ingrepen, zoals de toevoeging van een zonnentent (die later

werd verwijderd) en een rolluik, konden opgetekend worden.

In 1954 werd het pand verkocht aan Roland Colruyt, die er samen met zijn echtgenote Liliane Barbier introk. Mevrouw Barbier zou er bijna een halve eeuw onafgebroken wonen, tot in 2002. De bescherming van de woning de Saint-Cyr in 1988 had als gevolg dat voortaan voor alle werken aan het pand een specifieke toelating moest worden aangevraagd die door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en de administratie voor Monumenten en Landschappen beoordeeld en al dan niet goedgekeurd werd. Behalve enkele herstellings- en renovatiewerken aan het dak en de glas-in-loodramen van de dakkoepeel, die aan het begin van de jaren '90 werden aangevraagd³, werden er door de familie Colruyt-Barbier echter geen noemenswaardige wijzigingen aan de woning aangebracht.

De verkoop in 2003 zou een eerste aanzet vormen tot een globale restauratie van de woning, die een eeuw na haar afwerking duidelijk de sporen van de tijd begon te vertonen. In 2003-2005 werd een restauratiedossier voor de voorgevel uitgewerkt en vergund. Al snel bleken de nodige werken om de gevel opnieuw in goede staat te brengen echter erg complex en kostelijk, waardoor het pand in 2006 opnieuw te koop moest worden gesteld. Prangende stabiliteitsproblemen noopten de Directie Monumenten en Landschappen ertoe om de gevel in datzelfde jaar al te laten stutten, in afwachting van de uitvoering van het daadwerkelijke restauratieproject.

Een kantoor gespecialiseerd in monumentaal vastgoed liet de restauratie van de gevel uiteindelijk uitvoeren in 2008-2009, een restauratiewerf die voor 50% van de kostprijs werd betaald door het

Gewest⁴. Na de voltooiing van deze restauratie werd het huis opnieuw te koop gesteld. Het kwam in 2014 in het bezit van de huidige eigenaar, die op zijn beurt het project voor de volledige restauratie van het de rest van het gebouw, met name het interieur, het dak en de buitenruimten, in gang zette. De vergunning voor dit project werd afgeleverd op 23 december 2015. Weldra zal de woning de Saint-Cyr, na meer dan 15 jaar leegstand, opnieuw gebruikt en bewoond worden. Dat zal de beste garantie bieden voor het verdere behoud van dit bijzondere art-nouveaupand.

NOTEN

1. CHAPELLE, C., *Projet d'une étude historique de la maison connue sous le nom de "Maison Saint-Cyr" construite en 1900-1903 par l'architecte Gustave Strauven (1878-1919). Square Ambiorix, 11, à Bruxelles*, onuitgegeven studie, Brussel, 2014, p.77.
2. Zie hierover de studies van BERCKMANS, C. en O., 2003, pp. 16-19, en van CHAPELLE, C., 2014, pp. 79-83. Over bepaalde elementen van de bouwhistorische studie zijn beide auteurs het niet eens.
3. Historiek van de opeenvolgende restauraties op basis van het dossier KCML BXL-2.46 en de archiefdossiers van de cel Werken van de Directie Monumenten en Landschappen.
4. De restauratie van de gevel werd uitgevoerd onder leiding van de architectenassociatie SUM en Xavier Viérin.

Afb.7

Schouwmantel van de salon in neo-Vlaamse renaissancestijl vóór restauratie (foto Olivier Berckmans, februari 2017).

Afb.8

Schouwmantel van de salon in neo-Vlaamse renaissancestijl na restauratie (© Ma², augustus 2018).

Afb.11

Moule van het lijstwerk van het hoofdtrappenhuis (©Ma², augustus 2018).

Het glas-in-loodraam in het grote trappenhuis moest volledig worden verwijderd om het in het atelier te kunnen restaureren (fig.9). Om het te beschermen werd op het dak een buitenkoepel geplaatst die aan alle moderne eisen voldoet en de inval van daglicht in het trappenhuis en de gaanderijen verzekert. De ontbrekende op hout gestucte decors konden door middel van afgietsels worden aangevuld en *in situ* gereconstrueerd: om ze te kunnen overbrengen, werden ze aangebracht op een fijn blad Japans papier en dan bijgewerkt. Voor de reconstructie van het *carton-pierre* werd even-

eens de afgietseltechniek toegepast, maar daarvoor moest de restaurateur van het behangpapier een negatief maken in het atelier (afb.10, 11 en 12a - 12c).

Ook het japoniserende decor van de hoofdingang, waarvan op het plafond sporen werden aangetroffen, is gereconstrueerd. Er bleken echter te weinig motieven van het behangpapier bewaard te zijn om ze te kunnen extrapoleren of om een verwante referentie te vinden. Er werd bijgevolg geopteerd voor een eenvoudig behangpapier geschilderd in de tint die werd teruggevonden.

Van de schouw bleven slechts enkele sporen op de vloer over. In plaats van een heterocliet element te plaatsen, werd ervoor geopteerd om het decor van de lambrisering op die plaats op omkeerbare wijze door te trekken. Het kan dus makkelijk worden gedemonteerd indien een latere ontdekking een historisch getrouwe reconstructie alsnog mogelijk zou maken.

Muurtegels vormen altijd een bijzondere uitdaging omdat de aanhechting aan de drager het demonteren bemoeilijkt. De faiencetegels en de friezen van de vroegere bad-

Afb.9

Zicht op het hoofdtrappenhuis vanuit de Chinese Salon (© Marie-Françoise Plissart, maart 2017).

Afb.10

Restauratie en verguldsel op fries in carton-pierre (© Ma², september 2018).

12a

12b

Afb.12a en 12b

Het maken van een afgietsel van de lambrisering in carton-pierre voor de vervaardiging van een negatief in het atelier (©Ma², juli 2018).

12c

Afb.12c

Gereconstrueerd en beschilderd carton-pierre, gereconstrueerd behangpapier (© Ma², december 2018).

Afb.13

Glazen koepel van het trappenhuis met gerestaureerd glas-in-lood (© Marie-Françoise Plissart, december 2018).

kamer konden in dit geval wel gedemonteerd en opnieuw aangebracht worden volgens het oorspronkelijke patroon en in dezelfde ruimte, die een andere – zij het verwante – functie kreeg, namelijk de nieuwe keuken.

Elders werden elementen gereconstrueerd waarvan de aanwezigheid door het onderzoek was bevestigd (kleur van het schrijnwerk, decor

van geschilderd 'imitatiemarmor' in het secundaire trappenhuis, vloerafwerking, enz.). Voor de elementen waarvan elk spoor verdwenen is, werden daarentegen alternatieven gezocht die harmoniëren met de gerestaureerde elementen.

Elk getuigenis dat ons bereikt, omtrent iets nieuws over het leven van het gebouw. Dankzij de gezamenlijke inspanningen van de bedrij-

ven en ambachtslieden die bij het project betrokken waren, evenals de kunsthistorici, het KIK en de Directie Cultureel Erfgoed (de vroegere Directie Monumenten en Landschappen), krijgt het volledig gerestaureerde Huis de Saint-Cyr binnenkort een gedeeltelijk vernieuwd programma dat de overdracht van dit uitzonderlijke gebouw aan toekomstige generaties moet verzekeren. Zo eigent het huis zich opnieuw een geheugen toe dat, hoewel het doorheen de tijd wat verwaterd is, opnieuw elke dag door zijn bewoners, en af en toe ook door bezoekers, kan worden herbeleefd (fig.13).

Vertaald uit het Frans (behalve de kaderteksten)

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Pascale Ingelaere, Murielle Lesecque,
Griet Meyfroots, Cecilia Paredes
en Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Paula Dumont en Pascale Ingelaere

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Werner Adriaenssens, Manuela Core,
Lise Cuykens, Emmanuelle de Sart,
Paula Dumont, Vincent Heymans,
Isabelle Leroy, Griet Meyfroots,
Christophe Mouzelard, Constantin
Pion, Coralie Smets, Christian
Spapens, Guido Stegen, Anne Van Loo,
Ann Verdonck, Tom Verhofstadt

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Erik Tack,
Ubiqu Belgium NV/SA

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Harry
Lelièvre, Wim Kenis, Coralie
Smets, Tom Verhofstadt en de
leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

BEDANKINGEN

Sait Köse, Francis Metzger,
Marie-Françoise Plissart,
Augustin Siaens, Familie Speidel,
Philippe et Marinette Terseleer

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directeur-generaal,
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Cultureel Erfgoed
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
bpeb@urban.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden
zij verzocht zich kenbaar te maken bij
de Directie Cultureel Erfgoed van het
Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM Archives d'Architecture Moderne
AML Archief en Museum van
de Franstalige literatuur
CIDEP Centre d'information, de
documentation et d'étude du patrimoine
ENSAV École nationale
supérieure des arts visuels
GAE/DS Gemeentearchief
Elsene/Dienst Stedenbouw
GAV/DS Gemeentearchief
Vorst/Dienst Stedenbouw
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
KMKG Koninklijk Musea voor
Kunst en Geschiedenis
RBC-BHG Région Bruxelles Capitale,
Brussels Hoofdstedelijk Gewest
RIBA Royal Institute of British Architects
SAB – Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2019/6860/007

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwood
015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

Laatste nummers

026-027 - April 2018
Kunstenarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van
een uitzonderlijk decor

urban
.brussels

BUP BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
BSE BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFgoed

10 €

ISBN 978-2-87584-176-6